

Mart soyqırımının sifarişçisi kimlər idi?: 106 il əvvələ arxivdən baxış

Les musulmans assassinés à Baccou et le consul qui vient voir leurs cadavres.

Ermənilərin Azərbaycan xalqına qarşı törətdiyi Mart soyqırımından 106 il ötür. 1918-ci il mart-aprel aylarında həyata keçirilən soyqırım zamanı Bakı, Şamaxı, Quba qəzalarında, Qarabağ, Naxçıvan, Zəngəzur və Lənkəranda on minlərlə azərbaycanlı xüsusi amansızlıqla qətlə yetirilib, yüz minlərlə insan öz yurd-yuvasından qovulub.

Erməni daşnak qüvvələrinin həyata keçirdiyi qırğınlar zamanı 50 mindən çox dinc sakin öldürülüb. Şamaxı qəzasında 58, Qubada 122, Qarabağın dağlıq hissəsində 150, Zəngəzurdada 115, İrəvan quberniyasında 211, Qarsda 92 kənd yerlə-yeksan edilib.

Erməni hərbi birləşmələri minlərlə dinc azərbaycanlıyı yalnız milli mənsubiyyətinə görə məhv edib, evlərə od vurub, insanları diri-diri yandıraraq, milli memarlıq abidələrini, məktəbləri, xəstəxanaları, məscid və digər abidələri dağıdıb, müxtəlif şəhər və kəndləri, həmçinin Bakının böyük bir hissəsini xarabalığa çeviriblər.

Mir Cəfər Pişəverli öz xatirələrində yazır: "Mən 1918-ci ilin martında erməni daşnaklarının vəhşiliklərini, günahsız adamların öldürülməsinə, meyidlərin yandırılmasına öz gözümünlə gördüm. Bu çox nifrət ediləcək bir hərəkətdir".

İngilis mənbələrində göstərilir ki, ermənilər tərəfindən həmin ilin martında təkə Bakıda 25 min nəfər qətlə yetirilib. Amma bu soyqırım təkə Bakıyla əhatəli deyildi. Aprel ayının ilk on günlüyündən etibarən qətləmlər eynilə Şamaxı, Quba-Xaçmaz, Lənkəran, Hacıqabul, Səlyan, Zəngəzur, Qarabağ, Naxçıvan və digər bölgələrdə də edildi.

Ermənilərin 1918-ci il mart və aprel aylarında Şamaxı və ona qonşu kəndlərdə törətdikləri qətləmləri isbat edən çoxlu sayda arxiv materialı var. Bu materiallar arasında 22 noyabr 1918-ci ildə Təcili Araşdırma Komissiyasının başçısı A.Xasməmmədovun Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyi başçısına Şamaxı şəhəri və ona qonşu kəndlərin dağıdılması və azərbaycanlılar üzərində ermənilərin işğencələri və cinayətləri haqqında məlumatını, həmin komissiyanın üzvü A.Novatskinin bu məsələylə bağlı komissiya başçısına verdiyi məlumatı, bu işlərdə cinayətkar şəxslərlə bağlı məhkəmə işinin başladılması haqqında Təcili Araşdırma Komissiyasının 12 iyul 1919-cu il tarixli qərarı göstərmək olar.

Şamaxı şəhəri və ona qonşu

olan kəndlərdə ermənilər tərəfindən törədilən soyqırım hadisələri haqqında 7 cild, 925 səhifədən ibarət araşdırma materiallarında toplanmış məlumatlar ermənilərin cinayət və qətləmlər etdiklərini bir daha göstərir.

Arxivlərdə göstərilir: "...Uşaq və qadınların böyük bir hissəsi

məsciddə gizləndi. Tanınmış axund Molla Cəfərqulu öldürüldü. Hər kəs axunda bir şey edilməyəcəyini, ona əl qaldırılmayacağını fikirləşirdi. Amma ermənilər məscidə girərək axundu tapdılar. Onun gözünü çıxarıb, dilini, burnunu və qulaqlarını kəsdilər. Məsciddəki bütün qadınlar öldürüldü".

Şamaxıda təxminən 8 minə yaxın insan öldürüldü ki, bunun da 1653 nəfəri qadın, 965-i isə uşaqdı. 1918-ci ildə 15 min əhalisi olan Şamaxının 1921-ci ildə əhalisi təxminən 1701 nəfərə enmişdi.

Quba qəzasına göndərilən erməni silahlı birləşmələri tərəfindən 122 kənd dağıdılmış, müxtəlif xalqlardan olan yüzlərlə insan qətlə yetirilmişdi.

Soyqırımı həyata keçirənlərin erməni daşnak qüvvələri olduğu məlumdur. Bəs bu qırğınların sifarişçisi, dəstəkçisi kim idi? Bir çox tarixi sənədlər bunu amerikan və ingilis imperialistlərinin təşkil etdiyini deyir.

Bu süni milli qırğınların arxasında Britaniya və ABŞ imperializminin durduğunu İranda yerləşən ingilis qoşunlarının komandanı Denstirvil özü rəsmi surətdə etiraf edirdi. O, yazırdı: "Onlar (Qafqaz

xalqları-red.) taqətdən düşsənə qədr bir-birini qırmaqda davam etməlidir, bəlkə bundan sonra biz orada qayda yarada bildik" (Britaniya imperializmi Bakıda və İranda 1917-1918-ci illər kitabından).

Bəs bu milli münafişləri, qırğınları alovlandırmaq üçün silah və pul haradan gətirilirdi? Bu sualın cavabı isə ABŞ-ın Tiflisdəki səfiri Smitin ABŞ Dövlət Katibi Lansenqə 1917-ci il noyabrın 9-da göndərdiyi gizli məktubunda öz əksini tapır. Həmin məktubda Smit Dövlət Katibi Lansenqdən xahiş edir ki, Qafqazdakı anti-Sovet qüvvələri maliyyələşdirmək üçün 10 milyon dollar (indiki pulla 1 milyard dollar ekvivalentində) pul və puləmyotlardan, toplardan, digər silahlardan ibarət silah və sursat, hərbi geyim göndərsin, həmçinin Bakı üzərinə qoşun yeridilsin.

Beləliklə, Qafqazı qan gölüne çevirəcək münafişə törətmək üçün hər şey hazır idi; pul, silah təmin edilmişdir, indi qalırdı fitili alışıdırmaq. Bunun üçün isə tərribatə əl atmaq lazım idi. Belə bir tərribatçı qırğın planı hələ 1917-ci ilin dekabrında Tiflisdə Amerika konsulu Smit, Fransa və İngiltərənin hərbi nümayəndələri Sarden və Sarom tərəfindən hazır

lanmışdı. Sonralar

"Şəmkir hadisələri" kimi anılacaq bu qırğının törədilməsi üçün ABŞ dövləti 60 milyon manat pul xərclədi. Beləki 1917-ci il dekabrın 13-də konsul Smit ABŞ Dövlət Katibi Lansenqə ünvanladığı təcili məxfi teleqramda 60 milyon manat pul göndərilməsini yazır və bu pulun hara xərclənəcəyini belə izah edirdi: "Zənnimcə, bu halda mən Türkiyə cəbhəsindən qayıdan qoşunların tərksilah edilməsinə nail ola bilərəm, bu qoşun hissələri tamamilə bolşevikləşmişdir".

İngilislər Qafqazda olduqları müddət ərzində burada möhkəmlənmək üçün bu metoddan, yəni süni milli münafişlər törətməkdən məharətlə istifadə edirdilər. Məsələn, 1919-cu ilin yazına olan bir rəsmi sənəddə ingilislərin ermənilərlə azərbaycanlıları bir-birinin üzərinə qaldırmaq üçün əl atdıqları tərribat belə ifşa olunur: "Xanlıqlar kəndində erməniləri ingilislər özləri öldürüblər, ancaq şayə yayıblar ki, guya bunu azərbaycanlılar etmişlər. Eləcədə əhəlinin əksəriyyəti təsdiq edir ki, azərbaycanlılar yaşayan kəndlərdəki xırmanlarda yanğını təşkil edənlər də ingilis kəşfiyyatçılarıdır" (Ordu hissəsi komandirinin

Azərbaycan Respublikasının Medianın İnkişafı Agentliyi

Yazı Azərbaycan Respublikasının Medianın İnkişafı Agentliyinin maliyyə dəstəyi ilə "Gənc nəslin milli mənlilik şüurunun inkişaf etdirilməsi və vətənpərvərlik hisslərinin tərbiyəsi" istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb.

baş komandan Kalbalı Xan Naxçıvanskiyə məktubundan, 1919-cu il).

Mart qırğınlarından bir neçə gün əvvəl ingilislərin təşkilatçılığı ilə müsavətçilərlə daşnakların gizli sövdələşməsi olmuşdu. Müsavətçilər daşnak Ter Zaxaryanla əl sığaraq belə bir razılığa gəldilər ki, müsavətçilər Bakı Soveti əleyhinə qiyam qaldıracaq və daşnaklar isə onlara silah-sursatla kömək edərək bolşevikləri Bakıdan vurub çıxaracaqlar. Müsavətçilərlə daşnaklar arasında əldə olunmuş bu şifahi sövdələşmə Topçubaşovun rəhbərlik etdiyi qrupun daşnaklarla növbəti görüşündə daha da möhkəmləndi. Bu, Müsavatın rəsmi orqanı olan "Azərbaycan" qəzeti tərəfindən bir il sonra belə etiraf olunurdu: "Martın 18-də keçmiş şəhər rəisi Qaik müsəlmanların iclası keçirir- l e n

hərbi imkana malik idi. Biz demək olar ki, hər yerdə, bütün mənbələrdə daşnakların dinc, əliyalın, silahsız müsəlmanları qırdığını oxuyuruq. Sual olunur, axı nə üçün müsəlmanlar silahsız olmalı idi? Məgər silah yox idi? Yox, Müsavatın əlində kifayət qədər silah-sursat vardı. Məsələn, ingilislər 1918-ci ilin yanvarında Şamaxor stansiyasındakı qırğından sonra əldə olunan silahların hamısını, o cümlədən 15 min tüfəngi, 70-ə qədər puləmyot və 20-yə qədər topu müsavətçiləri silahlandırmaq üçün vermişdi. Bu o dövr üçün çox böyük silah arsenalı deməkdir.

Müqayisə üçün deyək ki, mart hadisələri ərəfəsində Bakıda daşnakların 4 minlik silahlı üzvü var idi, bunlarla müqayisədə isə Müsavat 15 min tüfəngə sahib idi ki, bu da Bakıdakı daşnak silahlılarından az qala 4 dəfə böyük silahlı

"İsmailiyyə"

binasına gələrək erməni milli şurası və daşnaksütyun partiyası adından bildirmişdi ki, hərəgah müsəlmanlar bolşeviklərin əleyhinə çıxarsalar, onda erməni qoşun hissələri müsəlmanlara qoşular və bolşevikləri Bakıdan qovub çıxarmaqda onlara kömək edər". (Azərbaycan qəzeti, 17 mart 1919, №67).

Lakin belə olmadı. Bu qüvvələr amerikan və ingilislər tərəfindən guya bolşeviklərə qarşı silahlandırılıb və maliyyələşdirilirdi, lakin daşnaklar pul və silah əldə edib gücləndikdən sonra bolşevik olub-olmamasından asılı olmayaraq gücü çatan hər yerdə bütün azərbaycanlıları qırmağa başladı və proses milli qırğın şəklini aldı.

Nəriman Nərimanov erməni vəhşilərinin törətdikləri qətləmlər haqqında qeyd edir: "Bolşevik olan bir türkə belə aman verilmədi. Daşnaklar- "bolşevikliyinizi tanıdırıq, bir halda ki, türksünüz- bu yetər" deyirdilər. Bolşevik adı altında türklərə qarşı hər cür cinayəti etdilər. Nəinki kişilər, hətta hamilə qadınlar bunlardan canlarını qurtara bilmədilər".

Daşnakların müttəfiqi müsavət isə heç nə edə bilmədi. Baxmayaraq ki, kifayət qədər

qüvvə deməkdir. Naməlum səbəbdən bu silahlardan müsavətçilər Bakıda və digər regionlarda qırılan dinc müsəlmanları qorumaq üçün istifadə etmədi.

Ümumilikdə, 1918-ci ilin mart-aprel aylarında Bakı, Şamaxı, Quba, Lənkəran və digər ərazilərdə xaricdən pul və silahla təmin olunan erməni daşnak silahlı birləşmələri 50 min azərbaycanlıyı qətlə yetirmiş, on minlərlə insanı öz torpaqlarından qovmuşlar.

Azərbaycan və qonşu ölkələrin arxivlərində ermənilərin azərbaycanlılara qarşı törətdikləri dəhşətli soyqırım haqda minlərlə fakt və sənədlər var. Bunlar ermənilərin iç üzünün açılması və dünya qarşısında ifaşı üçün tam kifayət edir. İndi dünyaya yalançı erməni soyqırımı nağıllarını qəbul etdirmək istəyən ermənilər bu tarixi faktlar qarşısında aciz vəziyyətə düşürlər.

Tarix elmi faktlara və sənədlərə əsaslanır. Faktlar və sənədlər isə hər şeyi çılpaqlığı ilə ortaya qoyur. Artıq dünya elmi və siyasi ictimaiyyəti əsil soyqırımın kimlər tərəfindən kimlərə qarşı törədildiyini bilir.

Elçin Bayramlı